

David F. Elmer, prof. dr.

Univerzitet Harvard

David F. Elmer, prof. dr.

Harvard University

Hasanaginica u Milman Parry zbirci usmene književnosti

Među hiljadama pjesama i tekstova koje je Milman Parry sakupio u periodu od 1933. do 1935. godine u Bosni, Hrvatskoj, Hercegovini i Srbiji, nalazi se pet verzija pjesme koju poznajemo od Alberta Fortisa kao *Xalostna pjesancza plemenite Asan-Aghinize*, i od Vuka kao *Hasanaginica*.¹ Ovih pet dokumenata nude fascinantno uvid u život pjesme u narodnoj tradiciji oko 160 godina nakon njenog objavljivanja od strane Fortisa. Uključuju dvije pjesme koje zapravo nisu o Hasanaginoj ženi, ali koje prepoznatljivo pričaju istu priču o Mustajbegovoj ženi.²

Četiri od pet tekstova su zabilježeni diktiranjem muslimanki u Gacku ili okolini; jedan je svojom rukom napisao Danilo Ružić, pravoslavni hrišćanin iz mostarske regije. Iako je Parry snimio više hiljada gramofonskih ploča, važno je napomenuti da nijedna od ovih pjesama nije snimljena na diskovima; unutar Parryjeve kolekcije, *Hasanaginica* postoji samo kao pisani tekst, a ne kao glasovna izvedba. U stvari, Danilo Ružić, jedini muški kazivač koji je dao verziju pjesme, tvrdio je da uopće ne zna pjevati. Tekstovi koje je dao Parryju bili su, kako je tvrdio, verzije pjesama koje je naučio od svog oca,

Hasanaginica in the Milman Parry Collection of Oral Literature

Among the many thousands of songs and texts collected by Milman Parry from 1933 to 1935 in Bosnia, Croatia, Hercegovina, and Serbia are five versions of the song we know from Alberto Fortis as *Xalostna pjesancza plemenite Asan-Aghinize*, and from Vuk as *Hasanaginica*.¹ These five documents offer a fascinating window on the life of the song in folk tradition some 160 years after its publication by Fortis. They include two songs that are not, in fact, about the wife of Hasanaga, but that tell recognizably the same story about the wife of Mustajbeg.² Four of the five texts were taken down by dictation from Muslim women in or around Gacko; one was written out in his own hand by Danilo Ružić, an Orthodox Christian man from the Mostar region. While Parry recorded many thousands of phonograph discs, it is important to note that none of these songs was recorded on the discs; within the Parry Collection, the *Hasanaginica* exists only as a written text, not as a voiced performance. In fact, Danilo Ružić, the only male informant to provide a version of the song, claimed not to be able to sing at all. The texts he provided to Parry were, he claimed, versions

¹ PN 21 od Danila Ružića, 85 stihova; PN 1381 od Kahrije Hrustanović, 55 stihova; PN 2676 od Hasnije Hrustanović, 99 stihova; PN 3945 od Džefe Džubur, 36 stihova (nepotpuno); PN 4409 od Zinete Hrustanović, 53 stiha.

² PN 1381, od Kahrije Hrustanović, i PN 4409, od Zinete Hrustanović.

¹ PN 21 by Danilo Ružić, 85 verses; PN 1381 by Kahrija Hrustanović, 55 verses; PN 2676 by Hasnija Hrustanović, 99 verses; PN 3945 by Džefa Džubur, 36 verses (incomplete); PN 4409 by Zineta Hrustanović, 53 verses.

² PN 1381, by Kahrija Hrustanović, and PN 4409, by Zineta Hrustanović.

poznatog *guslara*, a koje je on (Danilo) u nekim slučajevima razradio ili “popunio.”³

Ključne riječi: Hasanaginica, Milman Parry zbirka, varijante

Parryjeva aktivnost sakupljača poklopila se s važnim, čak i odlučujućim trenutkom u historiji *Hasanaginice*, jer je Parryjev terenski rad, koji se protezao od 1933. do 1935. godine, manje-više bio upotpunjen dvjema važnim publikacijama koje su označile “ponovno otkrivanje” *Hasanaginice* u usmenoj tradiciji. Godine 1932., Milan Ćurčin objavio je verziju pjesme koju mu je diktirao Ivan Meštrović, a koju je kipar pripisao svojoj baki; a 1935. Matija Murko objavio je verziju pjesme koju je zabilježio na dalmatinskom ostrvu Šipanu od Pavle Kuvelić.⁴ Ove dvije publikacije utvrdile su važnu činjenicu o *Hasanaginici* koju raniji sakupljači nisu zapazili: naime, da je *Hasanaginica* prvenstveno bila ženska pjesma, a ne dio tradicionalnog guslarskog repertoara. Prilično sam siguran da Parry nije znao za publikacije ni Ćurčina ni Murka, te da je ostao jednako neupućen u pravu prirodu tradicije *Hasanaginice* kao što je, na primjer, bio i Vuk.⁵ Naravno, morao je prepoznati da je pjesma dio ženskog repertoara, budući da je dobio četiri verzije pjesme od kazivačica u Gacku. Koliko ja znam, Parry je spomenuo *Hasanagicu* samo jednom u svojim

of songs that he had learned from his father, a well-known *guslar*, which he (Danilo) had in some cases elaborated or “filled out.”³

Keywords: Hasanaginica, Milman Parry Collection, Variants

Parry’s activity as a collector coincided with an important, even decisive moment in the history of the *Hasanaginica*, for Parry’s fieldwork, which extended from 1933 to 1935, was more or less bookended by two important publications that marked the “rediscovery” of *Hasanaginica* in oral tradition. In 1932, Milan Ćurčin published a version of the song dictated to him by Ivan Meštrović and attributed by the sculptor to his grandmother; and in 1935, Matija Murko published a version of the song he collected on the Dalmatian island Šipanu from Pavle Kuvelić.⁴ These two publications established an important fact about *Hasanaginica* that had gone unappreciated by earlier collectors: namely, that the *Hasanaginica* tradition was primarily a *women’s* song tradition, and not part of the traditional repertoire of *guslari*. I am fairly certain that Parry never knew about the publications of either Ćurčin or Murko, and that he remained as ignorant of the true nature of the *Hasanaginica* tradition as Vuk, for example, had been.⁵ Of course, he must have recognized that the song was part of women’s repertoires, having obtained four versions of the song from female informants in Gacko. So far as I know, Parry mentioned the *Hasanaginica*

³ Kay 1995: 103, biografska biljeska pod PN 21.

⁴ Ćurčin 1932, Murko 1935. Oba eseja su objavljena u znamenitom svesku Alije Isakovića iz 1975., *Hasanaginica 1774 – 1974: Prepjevi, Varijante, Studije, Bibliografija*. Budući da je Isakovićeva knjiga vjerovatno pristupačnija od originalnih publikacija, citiram eseje Ćurčina i Murka (zajedno s onim Medenice) onako kako se pojavljuju u kod Isakovića 1975.

⁵ Poznato je da je Vuk izrazio žaljenje zbog činjenice da nije uspio pronaći *guslara* koji zna pjesmu: vidjeti Karadžić 1846:527, porediti sa Elmer 2025: 552.

³ Kay, 1995: 103, biographical note under PN 21.

⁴ Ćurčin, 1932; Murko, 1935. Both essays are reprinted in Alija Isaković’s landmark 1975 volume, *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, Varijante, Studije, Bibliografija*. As Isaković’s book is likely to be more accessible than the original publications, I cite the essays of Ćurčin and Murko (along with that of Medenica) as they appear in Isaković 1975.

⁵ Vuk famously expressed regret for the fact that he was never able to find a *guslar* who knew the song; see Karadžić, 1846: 527, with Elmer, 2025: 552.

sačuvanim spisima, u raspravi o svom kazi-vaču Danilu Ružiću: “Danilo je sigurno stalno slušao pjesme, iako sam nije pjevao niti svirao gusle (ili barem ne u mjeri koja bi mu dala pravo da se nazove *guslarom*), i tako je stekao poznavanje dovoljno stihova da mi reproducira *Hasanaginicu*... nakon što ju je, pretpostavljam, pročitao u školskoj knjizi dok je bio u školi.”⁶ Značajno je da Parry ne ulaže nikakav napor da *Hasanaginicu* poveže sa specifičnim ženskim tradicijama, već je očito shvata kao dio posebne pisane tradicije, širene u pjesmaricama koje su proizašle iz Vukovog izdanja i kružile po školama.

Zapravo, Ružićeva verzija ne čini se bližom tekstu Fortisa i Vuka od bilo koje druge varijante koju je Parry zabilježio - ali Parryjeva hipoteza o utjecaju pjesmarica vjerovatno nije daleko od istine. Svih pet verzija koje je Parry zabilježio pokazuju znakove utjecaja objavljenih verzija Fortisovog-Vukovog teksta na tradiciju. Svih pet Parryjevih varijanti, na primjer, uključuju neku verziju nezaboravnih stihova kojima Hasanaga izjavljuje da odbacuje svoju ženu: *Ne čekaj me u dvoru b'jelomu, / Ni u dvoru ni u rodu momu* (ll. 12-13).⁷ Tako u pet tekstova iz Parryjeve zbirke nalazimo:

Ne čekaj me u dvoru mojemu,
Nit u dvoru ni u rodu mome
D. Ružić (PN 21), ll. 8-9

Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Ni u dvoru ni rodu mome
K. Hrustanović (PN 1381), ll. 16-17

Ne čekaj me u bijelu dvoru,

only once in his preserved writing, in a discussion of his informant Danilo Ružić: “Danilo must have constantly heard songs, though he did not sing or play the *gusle* himself (or, at least, not to the extent which would entitle him to call himself a *guslar*), and thus acquired a sufficient body of verses to allow him to reproduce the *Hasanaginica* for me . . . after, I suppose, reading it in a school-book when he was at school.”⁶ Notably, Parry makes no effort to connect the *Hasanaginica* specifically to women’s traditions, and he clearly conceives of it as a distinctly written tradition, disseminated in the songbooks that stemmed from Vuk’s edition and circulated in schools.

In fact, Ružić’s version seems no more closely tied to the text of Fortis and Vuk than any of the other variants collected by Parry—but Parry’s hypothesis regarding the influence of songbooks is probably not far from the truth. All five of the versions collected by Parry show signs of the influence on the tradition of published versions of the Fortis-Vuk text. All five of Parry’s variants, for example, include some version of the memorable verses with which Hasanaga declares his rejection of his wife: *Ne čekaj me u dvoru b'jelomu, / Ni u dvoru ni u rodu momu* (ll. 12-13).⁷ So, in the five texts from Parry’s collection, we find:

Ne čekaj me u dvoru mojemu,
Nit u dvoru ni u rodu mome
D. Ružić (PN 21), ll. 8-9

Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Ni u dvoru ni rodu mome
K. Hrustanović (PN 1381), ll. 16-17

⁶ *Ćor Huso: A Study of Southslavic Epic Song* (neobjavljeni rukopis koji se čuva u Milman Parryjevoj zbirci usmene književnosti), 1.16. Naglasak dodan. Parry je diktirao ovaj komentar koristeći Edisonov Parlograf krajem 1934.; Otkucani tekst je ubrzo nakon toga prepisan sa Parryjevih voštanih cilindara.

⁷ Citirani tekst je Vukova verzija, kako je objavio Butler 1980: 418.

⁶ *Ćor Huso: A Study of Southslavic Epic Song* (unpublished typescript held in the Milman Parry Collection of Oral Literature), 1.16. Emphasis added. Parry dictated this commentary to his Edison Parlograph in late 1934; the typescript was transcribed from Parry’s wax cylinders shortly thereafter.

⁷ The quoted text is Vuk’s version, as printed in Butler, 1980: 418.

Nit u dvoru ni u domu mome
H. Hrustanović (PN 2676), ll. 12-13

Ne čekaj me u dvoru mojemu,
Ni u rodu ni u dvoru mome
Dž. Džubur (PN 3945), ll. 16-17

Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Ni u dvoru ni u rodu mome
Z. Hrustanović (PN 4409), ll. 16-17⁸

Međutim, Parryjevi tekstovi se u tom pogledu ne razlikuju od ostalih savremenih dokumenata koje sam spomenuo. Tekst koji je Čurčin zabilježio od Meštrovića također pokazuje znakove Vukovog utjecaja.⁹ Murko je, međutim, primijetio da je Pavle Kuvelić pjesme učila iz knjiga, kao i direktno iz usmene tradicije, te da je, iako je ponudila verziju koja se u nekim aspektima razlikovala od Fortisovog teksta, također znala verziju uvodnih stihova pjesme koja je bila identična Fortisovom tekstu.¹⁰ Prosta je činjenica da je, u slučaju pjesme koja je toliko hvaljena i rasprostranjena kao *Hasanaginica*, vjerovatno nemoguće zamisliti da bi pjesma mogla kružiti nezavisno od utjecaja objavljenih tekstova. Na vrlo širokom nivou, opravdano bi se moglo doći do istog zaključka u vezi s materijalima iz Parryjeve zbirke do kojeg je Radosav Medenica došao u vezi s Meštrovićevom verzijom, koju je vezao za ono što je nazvao *literarnim slojem* narodne tradicije: “Iz svega ovoga i na osnovu analognog ispitivanja mlađeg ... ‘literarnog sloja’ naše narodne pesme, tj. sloja koji je postao pod uticajem lektire, škole, prosvetne propagande, rasprostranjenim i omiljenim pesmaricama, možemo sad zaključiti da Meštrovićeva varijanta Hasanaginice pripada tome sloju narodne

Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Nit u dvoru ni u domu mome
H. Hrustanović (PN 2676), ll. 12-13

Ne čekaj me u dvoru mojemu,
Ni u rodu ni u dvoru mome
Dž. Džubur (PN 3945), ll. 16-17

Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Ni u dvoru ni u rodu mome
Z. Hrustanović (PN 4409), ll. 16-17⁸

Parry's texts, however, are not different in this regard from the other contemporary documents I have mentioned. The text collected by Čurčin from Meštrović likewise shows signs of Vuk's influence;⁹ Murko, meanwhile, noted that Pavle Kuvelić learned songs from books as well as directly from oral tradition, and that, although she provided a version that differed in some ways from Fortis's text, she also knew a version of the song's opening lines that was identical to Fortis's text.¹⁰ The simple fact is that, in the case of a song as widely acclaimed and widely disseminated as the *Hasanaginica*, it is probably impossible to imagine that the song could circulate independently of the influence of published texts. At a very broad level, one could justifiably arrive at the same conclusion regarding the materials from the Parry Collection as Radosav Medenica arrived at with regard to Meštrović's version, which he tied to what he called the *literarni sloj* of folk tradition: “Iz svega ovoga i na osnovu analognog ispitivanja mlađeg ... ‘literarnog sloja’ naše narodne pesme, tj. sloja koji je postao pod uticajem lektire, škole, prosvetne propagande, rasprostranjenim i omiljenim pesmaricama, možemo sad zaključiti da Meštrovićeva varijanta Hasanaginice pripada tome sloju narodne

⁸ Štampano uz dozvolu Milman Parry zbirke usmene književnosti na Univerzitetu Harvard

⁹ Medenica 1975: 417-18.

¹⁰ Murko 1975: 357, 361.

⁸ Printed with the permission of the Milman Parry Collection of Oral Literature at Harvard University

⁹ Medenica, 1975: 417–418.

¹⁰ Murko, 1975: 357, 361.

pesme, a ne onom izvornom, što, razume se, ni malo ne umanjuje njenu vrednost.”¹¹

Ipak, upozorio bih da se ne pravi previše kruta razlika između “literarnog sloja” u narodnoj tradiciji i pojmovno “originalnog” (izvornog) sloja. Svakako, sa stanovišta tradicionalnog pjevača, susret s pisanim tekstom – bilo direktno na stranicama knjige ili kroz recitovanje nekog drugog – jednostavno je još jedan izvor iz kojeg se može crpiti ili model iz kojeg se može učiti. Pjevači mogu ovom modelu pripisati različite stepene autoriteta i tretirati ga s različitim stepenima poštovanja – a u slučaju prestižnog teksta poput *Hasanaginice* zaista može postojati veliko poštovanje – ali u principu i u rukama kreativnog pjevača, model nije ništa više od podsticaja za vježbanje pjevačeve vlastite kreativnosti. U pet verzija *Hasanaginice* sačuvanih u Parryjevoj arhivi, primjećuje se upravo takva kreativnost, uprkos općem utjecaju Fortisovog-Vukovog teksta. U nastavku nudim pregled nekih od značajnih karakteristika ovih pet tekstova, a posebno ističem umjetničko umijeće najduže i najrazrađenije verzije Hasnije Hrustanović, jedne od najvičnijih pjevačica zastupljenih u Parryjevoj arhivi.

Dozvolite mi da počnem ponavljanjem da se pet Parryjevih tekstova svrstavaju u dvije različite grupe, ili bolje rečeno, u jednu grupu od četiri teksta, prikupljenih od muslimanskih kazivačica u Gacku, i jedan tekst koji je u mnogočemu izuzetak, prikupljen od pravoslavnog hrišćanina iz Mostara. Kao što smo vidjeli, Parry je smatrao da je verzija Ružića, mostarskog kazivača, očito zasnovana na objavljenom tekstu – a ipak, u nekim aspektima, Ružićeva verzija se jasnije razlikuje od Fortisa i Vuka nego druge verzije koje je Parry prikupio. Ružićeva verzija, koja je sa 85 stihova druga po dužini, jedina

pesme, a ne onom izvornom, što, razume se, ni malo ne umanjuje njenu vrednost.”¹¹

And yet I would caution against making too rigid a distinction between a “literary stratum”—*literarni sloj*—in the folk tradition and a notionally “original” (*izvorni*) stratum. Surely from the point of view of a traditional singer, the encounter with a written text—either directly in the pages of a book or through the recitation of another—is simply another source from which to draw or a model from which to learn. Singers may attribute to this model different degrees of authority and treat it with different degrees of deference—and in the case of a prestigious text like the *Hasanaginica* there might be a great deal of deference indeed—but in principle and in the hands of a creative singer, the model remains nothing more than a prompt for the exercise of the singer’s own creativity. In the five versions of *Hasanaginica* preserved in the Parry archive, one observes the exercise of just such creativity, despite the general influence of the Fortis-Vuk text. Below I survey some of the notable features of these five texts, and highlight particularly the artistry of the longest and most elaborate version, by Hasnija Hrustanović, one of the most accomplished singers represented in Parry’s archive.

Let me begin by reiterating that the five Parry texts fall into two distinct groups, or rather, one group of four texts, collected from female Muslim informants in Gacko, and one text that is in many ways an outlier, collected from an Orthodox Christian man from Mostar. As we have seen, Parry felt that the version by Ružić, the Mostar informant, was clearly indebted to a published text—and yet, in some respects, Ružić’s version diverges more sharply from Fortis and Vuk than other versions collected by Parry. Ružić’s version, which, at 85 verses, is the second-longest, is the only one of the five versions to omit the opening rhetorical

¹¹ Medenica 1975: 419.

¹¹ Medenica, 1975: 419.

je od pet verzija koja izostavlja početna retorička pitanja, ono poznato “Što se bjeli u gori zelenoj?”. Svaki od tekstova iz Gacka počinje nekom verzijom ovog početnog priamala (da upotrijebimo tehnički termin za ovaj retorički postupak). Ružić ga u potpunosti izostavlja i umjesto toga počinje s formulaičnim početkom povezanim s motivom “bolesnog ili ranjenog junaka”:

Bol boluje Aga Hasanaga,
On boluje od ljutije rana.
Oblazi ga mati i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla

PN 21, ll. 1-4

Ostatak Ružićevog teksta - ne nazivam ga pjesmom, budući da sam Ružić nije pjevao - prilično blisko prati slijed događaja i tema kao u tekstu Fortisa/Vuka, iako su te teme često obrađene na zgusnut, čak i sažet način. Međutim, iako izostavlja Fortisov/Vukov uvod, Ružić također dodaje završni motiv koji nije prisutan u drugim varijantama opisujući sahranu Hasanaginice:

Kad to začu Hasanaginica,
Ona pade u zelenu travu.
Kako pade više ne ustade,
Od jada joj srce prepuknulo,
Gledajući sirotice svoje.
Kad to viđe gospoda svatovi,
Sabljama joj sanduk satesaše,
Nađacima raku iskopaše,
Sahraniše kadunu devojkju.
Otolen se oni povratiše
I odoše svako svome dvoru.

PN 21, ll. 75-85

Da li nam ovaj tekst, koji je za Parryja zapisao sam Ružić, omogućava da izvučemo neke općenitije zaključke? Prije svega, značajno je da je jedina verzija koju je Parry zabilježio od muškog pjevača dobijena od čovjeka koji je bio veoma oprezan da se *ne* predstavi kao *guslar*. Ružićev otac,

questions, the famous “Što se bjeli u gori zelenoj?” Each of the texts from Gacko begins with some version of this opening priamel (to use a technical term for this rhetorical device). Ružić omits it entirely and begins instead with a formulaic opening associated with the “sick or wounded hero” motif:

Bol boluje Aga Hasanaga,
On boluje od ljutije rana.
Oblazi ga mati i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla

PN 21, ll. 1-4

The rest of Ružić’s text—I do not call it a song, since Ružić himself did not sing—follows fairly closely the sequence of events and themes in the Fortis / Vuk text, although those themes are often treated in a condensed, even summary fashion. If he omits the Fortis / Vuk opening, however, Ružić also adds a concluding motif that is not present in the other variants by describing the burial of Hasanaginica:

Kad to začu Hasanaginica,
Ona pade u zelenu travu.
Kako pade više ne ustade,
Od jada joj srce prepuknulo,
Gledajući sirotice svoje.
Kad to viđe gospoda svatovi,
Sabljama joj sanduk satesaše,
Nađacima raku iskopaše,
Sahraniše kadunu devojkju.
Otolen se oni povratiše
I odoše svako svome dvoru.

PN 21, ll. 75-85

Does this text, written out for Parry by Ružić himself, allow us to draw any more general conclusions? In the first place, it is notable that the only version Parry collected from a male singer was obtained from a man who was very careful *not* to identify himself as a *guslar*. Ružić’s father, as I have mentioned, was a well-known *guslar*, and Ružić claimed to have learned his repertoire

kao što sam već spomenuo, bio je poznati *guslar*, a Ružić je tvrdio da je repertoar naučio od oca. Ali on sam nije pjevao niti svirao gusle. Stoga se činjenica da je znao verziju *Hasanaginice* ne može uzeti kao pokazatelj da je pjesma redovno spadala u repertoar *guslara*. Naprotiv, činjenica da je bio jedini muški pjevač koji je Parryju kazao verziju pjesme, u kombinaciji s činjenicom da sve ostale verzije potiču od žena, vjerovatno bi trebala biti shvaćena kao potvrda osnovnog uvida Ćurčina i Murka, naime da pjesma fundamentalno pripada *ženskoj* tradiciji. Sasvim je moguće, čak i vjerovatno, da Ružić nije naučio pjesmu od svog oca, već od ženskog člana porodice ili, kako je Parry sumnjao, iz objavljenog teksta na koji je naišao u školi. Istovremeno, činjenica da je Ružić eliminirao prepoznatljiv – i izrazito lirski – početak pjesme i zamijenio ga strožije narativnom formulom, sugerira da je Ružić preoblikovao pjesmu prema normama *guslarskih pjesama* koje je naučio od svog oca.

Četiri verzije *Hasanaginice* koje je Parry sakupio u Gacku ukazuju ne samo na to da je pjesma tamo bila čvršće ukorijenjena u ženskoj tradiciji, već i na to da je pjesma tamo cirkulirala donekle nezavisno od Fortisovog/Vukovog modela. Kao što sam spomenuo, dva od četiri teksta nisu striktno pjesme o Hasanaginici, već pričaju istu priču o ženi Mustajbega. To su verzije Kahrije Hrustanović i Zinete Hrustanović.¹²

Sva četiri gatačka teksta počinju nekom verzijom poznatih uvodnih stihova i uglavnom ostaju prilično bliski tekstovima Fortisa

from his father. But he himself did not sing or play the *gusle*. As a result, the fact that he knew a version of *Hasanaginica* cannot be taken as an indication that the song regularly belonged to the repertoires of *guslari*. To the contrary, the fact that he was the only male singer to have provided a version of the song to Parry, combined with the fact that all the other versions come from women, should probably be taken as confirmation of the basic insight of Ćurčin and Murko, namely, that the song belongs fundamentally to *women's* tradition. It is entirely possible, even likely, that Ružić learned the song not from his father but from a female relative or, as Parry suspected, from a published text encountered at school. At the same time, the fact that Ružić has eliminated the song's distinctive—and distinctively lyrical—opening, and replaced it with a more strictly narrative formula, suggests that Ružić has remodeled the song according to the norms of the *guslarske pjesme* he learned from his father.

The four versions of *Hasanaginica* that Parry collected from Gacko indicate not only that the song was there more firmly rooted in women's traditions, but also that the song circulated there somewhat more independently from the Fortis / Vuk model. As I mentioned, two of the four texts are not strictly songs about Hasanaginica at all, but tell the same story about the wife of Mustajbeg. These are the versions by Kahrija Hrustanović and Zineta Hrustanović.¹²

All four of the Gacko texts begin with some version of the famous opening lines and for the most part stay fairly close to

¹² PN 1381 i PN 4409. Iako su Kahrija i Zineta Hrustanović očito pripadale istoj zajednici, njihov tačan odnos ne može se utvrditi na osnovu dokumenata dostupnih u Milman Parry zbirci usmene književnosti. Kahriji je Hrustanović bilo udato prezime; rođena je u Boraču, njeno djevojačko prezime je bilo Lago (Aida Vidan, komunikacija putem emaila, 26. maj, 2025).

¹² PN 1381 and PN 4409. Although Kahrija and Zineta Hrustanović clearly belonged to the same community, their precise relationship cannot be determined on the basis of the documents available in the Milman Parry Collection of Oral Literature. Kahrija was a Hrustanović by marriage; born in Borač, her maiden name was Lago (Aida Vidan, email communication, May 26, 2025).

i Vuka, iako verzija Zinete Hrustanović - jedna od dvije o Mustajbegovoj ženi - uključuje varijante koje, zanimljivo, imaju paralele u tekstu koji je Ćurčin zabilježio od Meštrovića. Uporedite podvučene fraze ispod:

Šta se ono u planini bjeli?
 Al je snijeg, al su bele ovce,
 Ali lete mladi labudovi?
 Nit je snijeg nit su bele ovce,
 Nit su ono beli labudovi,
 Već se bjele bijeli čadori.

Z. Hrustanović (PN 4409), ll. 1-6

Što se bili gori na planini?
 Il' je snijeg il' su labudovi,
 Il' su bile na plandištu ovce?
 Da je snijeg već bi okopnio,
 Labudovi već bi poletili
 A bile se odjavile ovce.
 Nit' je snijeg nit' su labudovi
Nit' su bile okupljene ovce
 Neg' je čador Age Asanage.

I. Meštrović (Ćurčin 1975: 346), ll. 1-9

Podudaranja poput ovih mogu se shvatiti kao pokazatelji da je čak i najistaknutiji dio jednog od najprestižnijih tekstova u tradiciji bio podložan preoblikovanju na osnovu tradicionalnog fonda formula.

Međutim, najznačajniji od četiri teksta iz Gacka – i onaj na koji će se ostatak ove diskusije fokusirati – jeste verzija koju je kazivala Hasnija Hrustanović, a koja je, sa 99 stihova, najduža od Parryjevih pet verzija *Hasanaginice*. Kao što je Aida Vidan istakla u svojoj knjizi o Parryjevim materijalima, Hasnija Hrustanović mora se smatrati jednom od najtalentovanijih i najplodnijih pjevačica dokumentovanih u Parryjevoj arhivi. Sa oko sedamdeset godina, ili nešto mlađa u vrijeme Parryjeve posjete Gacku, Hrustanović je sa 466 pjesama doprinijela Parryjevoj kolekciji - više od bilo kojeg

the texts of Fortis and Vuk, although Zineta Hrustanović's version—one of the two about the wife of Mustajbeg—includes variants that, interestingly, have parallels in the text Ćurčin collected from Meštrović. Compare the underlined phrases below:

Šta se ono u planini bjeli?
 Al je snijeg, al su bele ovce,
 Ali lete mladi labudovi?
 Nit je snijeg nit su bele ovce,
 Nit su ono beli labudovi,
 Već se bjele bijeli čadori.

Z. Hrustanović (PN 4409), ll. 1-6

Što se bili gori na planini?
 Il' je snijeg il' su labudovi,
 Il' su bile na plandištu ovce?
 Da je snijeg već bi okopnio,
 Labudovi već bi poletili
 A bile se odjavile ovce.
 Nit' je snijeg nit' su labudovi
Nit' su bile okupljene ovce
 Neg' je čador Age Asanage.

I. Meštrović (Ćurčin, 1975: 346), ll. 1-9

Correspondences such as these can be understood as indications that even the most prominent portion of one of the most prestigious texts in the tradition was subject to recomposition on the basis of the traditional stock of formulas.

The most remarkable of the four texts from Gacko, however—and the one on which the remainder of this discussion will focus—is the version dictated by Hasnija Hrustanović, which, at 99 verses, is the longest of Parry's five versions of *Hasanaginica*. As Aida Vidan has pointed out in her book on the Parry materials, Hasnija Hrustanović must be credited as one of the most talented and prolific singers documented in Parry's archive. About seventy years old, or a little younger, at the time of Parry's visit to Gacko, Hrustanović contributed 466 songs to Parry's collection—more than any other

drugog pjevača, muškarca ili žene.¹³ Ovih 466 pjesama čine preko 10.000 stihova: ogroman korpus koji opravdava poređenje s tekstovima prikupljenim od Parryjevog najpoznatijeg kazivača, Avde Mededovića iz Novog Pazara.

Kao što su mnogi sakupljači primijetili, pjevači s najvećim repertoarom su, generalno govoreći, i najkreativniji u rukovanju tradicionalnim materijalima. Ovo pravilo svakako vrijedi i u slučaju Hrustanovićkine *Hasanaginice*. Hrustanović se bavi pričom sa stepenom emocionalne osjetljivosti i pažnje prema intimnosti najbližih odnosa Hasanaginice koja, po mom mišljenju, prevazilazi čak i ono što se nalazi u Fortisovom/Vukovom tekstu. Na primjer, u Fortisovom/Vukovom tekstu, Hasanaginica uručuje svoj dar svom najmlađem sinu, dojenčetu, bez riječi, ali u Hrustanovićkinom pripovijedanju, ona se nježno obraća svom djetetu:

Malom sinu stotinu dukata,
Pa mu metnu pod jastuk u bešu,
“Evo tebi žute madžarije,
Ko ti čini hizmet neka troši.”
Poljubi ga među oči crne,
Pa okrenu niz polje zeleno.
Sve to gleda Aga Hasanaga . . .

H. Hrustanović (PN 2676), ll. 84-89

I na drugim mjestima, Hrustanović uključuje saosjećajnu razmjenu riječi na mjestu gdje Fortisov/Vukov tekst primjenjuje strogu, tragičnu tišinu. Dakle, kada signe beg Pintorović, on ne predaje pismo o razvodu jednostavno u tišini, kao što to čini kod Fortisa; umjesto toga, u Hrustanovićkinjoj verziji, on se obraća svojoj sestri “*tiho*”, o razvodu govori indirektno i fokusira se na njene izgleda za novi i moguće bolji brak:

Kad upade Pintorović beže,
Svojoj sestri tiho govoraše,

singer, male or female.¹³ These 466 songs amount to over 10,000 verses: a vast corpus that justifies comparison with the texts collected from Parry's most famous informant, Avdo Mededović from Novi Pazar.

As many collectors have observed, the singers with the largest repertoires are also, generally speaking, the most creative in their handling of traditional materials. This rule certainly holds true in the case of Hrustanović's *Hasanaginica*. Hrustanović handles the story with a degree of emotional sensitivity and attention to the intimacy of *Hasanaginica*'s closest relationships that exceeds, in my view, even what is found in the Fortis / Vuk text. For example, in the Fortis / Vuk text, Hasanaginica presents her gift to her youngest, infant son without speaking a word, but in Hrustanović's telling, she speaks tenderly to her child:

Malum sinu stotinu dukata,
Pa mu metnu pod jastuk u bešu,
“Evo tebi žute madžarije,
Ko ti čini hizmet neka troši.”
Poljubi ga među oči crne,
Pa okrenu niz polje zeleno.
Sve to gleda Aga Hasanaga . . .

H. Hrustanović (PN 2676), ll. 84-89

Elsewhere, too, Hrustanović includes a compassionate exchange of words in a place where the Fortis / Vuk text deploys an austere, tragic silence. So, when Pintorović beg arrives, he does not simply hand over the letter of divorce in silence, as he does in Fortis; instead, in Hrustanović's version, he addresses his sister *tiho*, ‘softly,’ speaks indirectly of divorce, and focuses on her prospects for a new and possibly better marriage:

Kad upade Pintorović beže,
Svojoj sestri tiho govoraše,
“Sprema se brže Hasanaginice,
Doslen jesi, a oslen nijesi.
Meni mnogi prosoci dodijali,

¹³ Vidan 2003: 6-7.

¹³ Vidan, 2003: 6-7.

“Spremaj se brže Hasanaginice,
 Doslen jesi, a oslen nijesi.
 Meni mnogi prosoci dodijali,
 Pa najpotlje Imotski kadija . . .”

H. Hrstanović (PN 2676), ll. 39-44

Drugim riječima, čini se da Hrstanovićkina verzija generalno pokazuje više saosjećanja za Hasanagicu i konstruiše svijet u kojem je, moglo bi se reći, za nju lakše živjeti. Značajno je da Hrstanović daje imena dvjema ženama u svojoj priči: Hasanagina supruga se kroz veći dio teksta naziva ‘Hasanaginica’, ali u trenutku udaje za imotskog kadiju, Hrstanović je naziva ‘kaduna Emina’:

Tada mnogi prosoci dolaziše,
 Prosoci prose sa četiri strane,
 Pa najpotlje Imotski kadija.
 Poklonijo Imotskom kadiji,
 Kadija je svate pokupijo,
 I poveo kadunu Eminu,
 Ne vodijo kuda idu puti,
 Već pokraj kule Age Hasanage . . .

H. Hrstanović (PN 2676), ll. 58-65

U trenutku njene ponovne udaje za nekog drugog, protagonistica prestaje biti “Hasanaginica“. Hrstanović također daje ime Hasanagicinoj najstarijoj kćeri, koju naziva Umihana.¹⁴

Na jedan veoma važan način, poetski svijet koji je stvorila Hasnija Hrstanović Hasanaginici je konkretno lakši za život: Hrstanovićkin tekst, za razliku od svih ostalih varijanti koje sam spomenuo, ne završava se smrću Hasanaginice, već smrću čovjeka koji se od nje razveo, Hasanage:

Sve to gleda Aga Hasanaga,
 Pa govori svojoj Umihani.
 “Umihana moje djete drago,
 Vodi djecu u bijelu kulu,

Pa najpotlje Imotski kadija . . .”

H. Hrstanović (PN 2676), ll. 39-44

In other words, Hrstanović’s version seems generally to display more compassion for Hasanaginica, and to construct a world that is, one might say, easier for her to live in. Notably, Hrstanović assigns given names to two of the women in her story: the wife of Hasanaga is referred to as ‘Hasanaginica’ through most of the text, but, at the moment of her marriage to the *kadija* of Imotski, Hrstanović calls her ‘Kaduna Emina’:

Tada mnogi prosoci dolaziše,
 Prosoci prose sa četiri strane,
 Pa najpotlje Imotski kadija.
 Poklonijo Imotskom kadiji,
 Kadija je svate pokupijo,
 I poveo kadunu Eminu,
 Ne vodijo kuda idu puti,
 Već pokraj kule Age Hasanage . . .

H. Hrstanović (PN 2676), ll. 58-65

At the moment of her remarriage to someone other than Hasanaga, the protagonist ceases to be ‘Hasanaginica.’ Hrstanović also gives a name to Hasanaginica’s oldest daughter, whom she calls Umihana.¹⁴

In one very important way the poetic world created by Hasnija Hrstanović is concretely easier for Hasanaginica to live in: Hrstanović’s text, unlike all the other variants I have mentioned, concludes *not* with the death of Hasanaginica, but with the death of the man who divorced her, Hasanaga:

Sve to gleda Aga Hasanaga,
 Pa govori svojoj Umihani.
 “Umihana moje djete drago,
 Vodi djecu u bijelu kulu,
 Vaša majka srca kamenita,
 Ne štjede se vama povratiti,
 Nego ode kćeri za drugoga.”

¹⁴ Kod Bartóka i Lorda 12a, Hasanaginina kćer se zove Melečhana (Bartók and Lord 1951: 292).

¹⁴ Hasanaga’s daughter is named Melečhana in Bartók and Lord 12a (Bartók et al., 1951: 292).

Vaša majka srca kamenita,
Ne štjede se vama povratiti,
Nego ode kćeri za drugoga.”
Tad je agi istom žao bilo,
Tada mu se rane pozledile,
Crče puče aga Hasanaga.

H. Hrustanović (PN 2676), ll. 90-99

Hasanagina žena je, koliko možemo vidjeti, preživjela da bi možda uživala u boljem braku (iako bez svoje djece koja su ostala bez roditelja), slično kao što je to slučaj u pjesmi o Hasanagi i njegovoj ženi sačuvanoj u *Erlangenskom rukopisu* (br. 6). U erlangenskom tekstu, Hasanaga želi sebi oduzeti život kada shvati grešku koju je napravio razvedeći se od supruge, ali ga u samoubistvu sprječava sestra.¹⁵ Zanimljivo je da je Hasnija Hrustanović također doprinijela Parryjevoj zbirci varijantom ove pjesme (PN 2854), te u svom kazivanju ispunjava Hasanaginu želju: on umire kada primi vijest da se njegova žena udaje za drugog.¹⁶ Nadalje, znam za barem još jednu pjesmu o Hasanagi i njegovoj ženi koju je kazivala Hasnija Hrustanović, a koja se završava smrću age (PN 2692).¹⁷ Nisam sistematski pregledao svih 466 Hrustanovićkinih pjesama, ali ipak se čini da u njoj prepoznatljivoj viziji njenog poetskog svijeta, nepromišljeni i okrutni Hasanaga redovno umire, dok njegova neshvaćena supruga uspijeva pronaći ljubav i priznanje negdje drugdje. Iako u nekim aspektima ostaje vrlo bliska Fortisovom/Vukovom tekstu, Hrustanović je preradila pjesmu u skladu s tim svijetom i stvorila tekst u kojem Hasanaginica - koju s ljubavlju naziva Emina - živi, slično kao što je *Hasanaginica* živjela, a možda i dalje živi, u repertoarima kreativnih tradicional-

Tad je agi istom žao bilo,
Tada mu se rane pozledile,
Crče puče aga Hasanaga.

H. Hrustanović (PN 2676), ll. 90-99

Hasanaga's wife herself survives, so far as we can tell, perhaps to enjoy a better marriage (though without her orphaned children), much as she does in the song about Hasanaga and his wife preserved in the *Erlangenski rukopis* (no. 6). In the Erlangen text, Hasanaga wishes to take his own life when he realizes the mistake he has made in divorcing his wife, but he is prevented from suicide by his sister.¹⁵ Interestingly, Hasnija Hrustanović also contributed a variant of this song to the Parry Collection (PN 2854), and in her telling she grants Hasanaga's wish: he dies when he receives the news that his wife is marrying another.¹⁶ Furthermore, I know of at least one other song about Hasanaga and his wife dictated by Hasnija Hrustanović that concludes with the death of the aga (PN 2692).¹⁷ I have not systematically surveyed all of Hrustanović's 466 songs, but nevertheless it seems that in her distinctive vision of her poetic world, the rash and cruel Hasanaga regularly dies, while his misunderstood wife is able to find love and recognition elsewhere. While remaining very close to the Fortis / Vuk text in some respects, Hrustanović has remade the song in accordance with this world and created a text in which Hasanaginica—whom she calls, affectionately, Emina—lives on, much as the *Hasanaginica* lived on, and perhaps still lives, in the repertoires of creative traditional artists like Hasnija Hrustanović. I suspect that some critics might fault Hrustanović's *Hasanaginica* for reducing the song's tragic character. In my view, her version retains a generally tragic sensibility while at the same asserting, in a profoundly hopeful way, a re-

¹⁵ Erlangenski rukopis br. 6, ll. 74-77 (Gezeman 1925: 7).

¹⁶ PN 2854, ll. 87-88 (Vidan 2003: 212).

¹⁷ Objavljeno pod brojem 26 kod Vidana 2003.

¹⁵ Erlangen manuscript no. 6, ll. 74-77 (Gezeman, 1925: 7).

¹⁶ PN 2854, ll. 87-88 (Vidan, 2003: 212).

¹⁷ Published as no. 26 in Vidan, 2003.

nih umjetnika poput Hasnije Hrustanović. Pretpostavljam da bi neki kritičari mogli zamjeriti Hrustanovićkinjoj *Hasanaginici* što umanjuje tragični karakter pjesme. Po mom mišljenju, njena verzija zadržava generalno tragičan senzibilitet, a istovremeno, na način duboko ispunjen nadom, ona naglašava odbijanje robovanja tragičnim slikama prošlosti i sposobnost da preoblikuje svijet na način koji ostavlja otvorenom mogućnost za saosjećajniju budućnost.

fusal to be bound by the tragic images of the past and an ability to remake the world in such a way as to leave open the possibility of a more compassionate future.

Pjesme

PN 21.

Bol boluje aga Hasanaga,
On boluje od ljutije rana,
Oblazi ga mati i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla. 5
Poručuje aga Hasanaga,
Poručuje svojoj vernoj ljubi:
“Ne čekaj me u dvoru mojemu,
Nit’ u dvoru, ni u rodu mome!”
Stade jeka mermerli avlije, 10
Prepade se Hasanaginica.
Ona beži uz bijelu kulu,
Sretaju je dvije kćeri mile:
“Ne boj nam se, stara majka naša,
Nije ovo Aga Hasanaga, 15
Već daidža Pintorović beže.”
Povrati se Hasanaginica,
Pa se sklopi bratu oko vrata:
“Vidi, brate, velike sramote,
Đe me tera od četvero djece!” 20
Njoj govori Pintorović beže:
“Ne boj mi se, moja sestro draga,
Već se spremaj na bijeloj kuli,
Hajde, sestro, sa mnom belu dvoru.”
Kaduna ga odma poslušala, 25
Ona ide s bratom belu dvoru,
On je baci za se na dorina,
I odoše zdravo i veselo.
Kad dođoše svome belom dvoru,
U rodu je malo vreme bila, 30
Malo vreme, ni nedelju dana.
Dobra kada i od roda dobra,
Dobru kadu prose sa svih strana,
A najviše Imotski kadija.
Kaduna se svome bratu moli: 35
“O, moj brate, Pintorović beže,
Ne daj mene brate ni za koga,
Jer, što će mi sirotica moja?!”
Nju ne sluša Pintorović beže,
Već je daje Imotskom kadiji, 40
Devojka se jošte bratu moli:
“O moj brate, Pintorović beže,

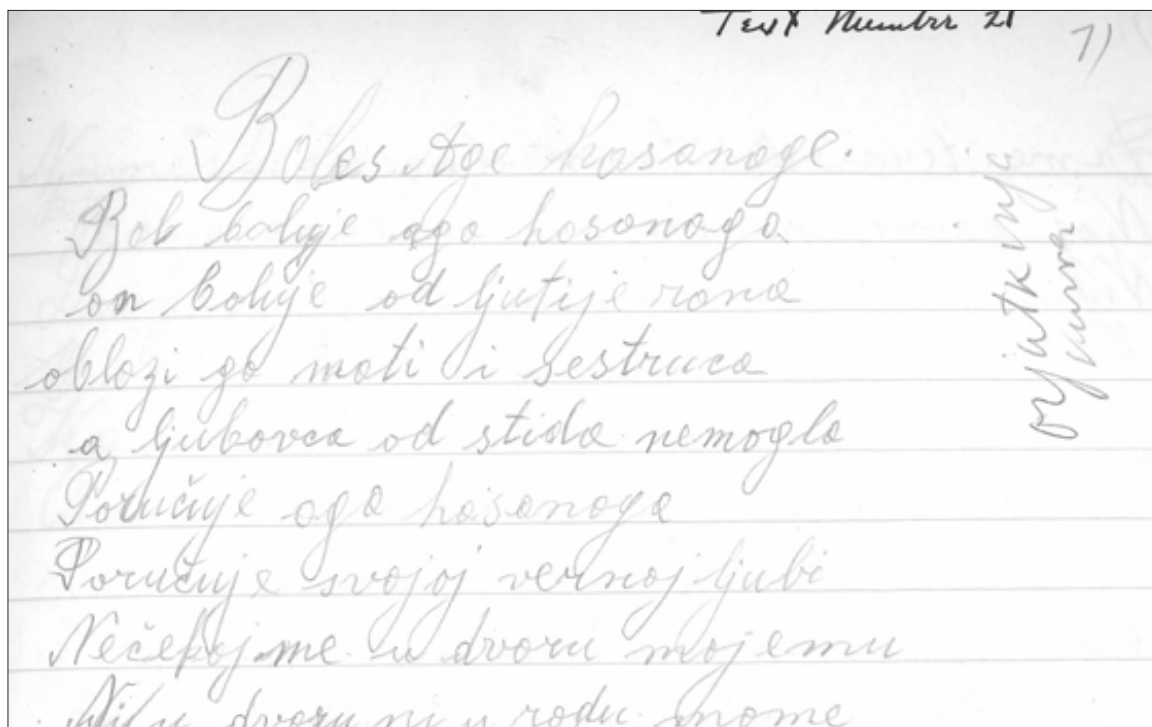
Songs

PN 21.

Bol boluje aga Hasanaga,
On boluje od ljutije rana,
Oblazi ga mati i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla. 5
Poručuje aga Hasanaga,
Poručuje svojoj vernoj ljubi:
“Ne čekaj me u dvoru mojemu,
Nit’ u dvoru, ni u rodu mome!”
Stade jeka mermerli avlije, 10
Prepade se Hasanaginica.
Ona beži uz bijelu kulu,
Sretaju je dvije kćeri mile:
“Ne boj nam se, stara majka naša,
Nije ovo Aga Hasanaga, 15
Već daidža Pintorović beže.”
Povrati se Hasanaginica,
Pa se sklopi bratu oko vrata:
“Vidi, brate, velike sramote,
Đe me tera od četvero djece!” 20
Njoj govori Pintorović beže:
“Ne boj mi se, moja sestro draga,
Već se spremaj na bijeloj kuli,
Hajde, sestro, sa mnom belu dvoru.”
Kaduna ga odma poslušala, 25
Ona ide s bratom belu dvoru,
On je baci za se na dorina,
I odoše zdravo i veselo.
Kad dođoše svome belom dvoru,
U rodu je malo vreme bila, 30
Malo vreme, ni nedelju dana.
Dobra kada i od roda dobra,
Dobru kadu prose sa svih strana,
A najviše Imotski kadija.
Kaduna se svome bratu moli: 35
“O, moj brate, Pintorović beže,
Ne daj mene brate ni za koga,
Jer, što će mi sirotica moja?!”
Nju ne sluša Pintorović beže,
Već je daje Imotskom kadiji, 40
Devojka se jošte bratu moli:
“O moj brate, Pintorović beže,

Kad me dade Imotskom kadiji, Ovako ćeš njemu poručiti - Dug pokrivač nek za mene spremi, Da zavijem moje oči crne, Kada budem Agi mimo dvore, Da ne gledam sirotice svoje!” To je beže sestru poslušao, On poruči Imotskom kadiji: “Dug pokrivač ponesi devojci.” Sve dan po dan i taj danak dođe, Kad će poći Hasanaginica. Zdravo svati došli do devojke, I zdravo se natrag povratili. Kad su bili agi mimo dvora, Tu su deca pred nju išetala, Pa su staroj majci govorila: “Vrati nam se mila majko naša, Da mi tebi užinati damo.” Al’ ji majka poslušat ne htjede, Već je ćerke lepo darivala, Svakoј ćeri svileno odelo, Sve svileno do zelene trave, A starijem svome milom sinu, Njemu dade skovano oružje, A s najmlađim u bešci sinom, Rastavit se nikako ne mogla. Al’ govori Aga Hasanaga, Po dozivje svoju decu dragu: “Vratite se, sirotice moje, Majka vaša srca kamenoga, Kad se neće smilovati na vas, Kako bi se smilovala na me!” Kad to začu Hasanaginica, Ona pade u zelenu travu, Kako pade, više ne ustade, Od jada joj srce prepuknulo, Gledajući sirotice svoje. Kad to viđe gospoda svatovi, Sabljama joj sanduk satesaše, Nađacima raku iskopaše, Sahraniše kadunu devojkju. Otolen se oni povratiše, I odoše svako svome dvoru.	45 50 55 60 65 70 75 80 85 ¹⁸	Kad me dade Imotskom kadiji, Ovako ćeš njemu poručiti – Dug pokrivač nek za mene spremi, Da zavijem moje oči crne, Kada budem Agi mimo dvore, Da ne gledam sirotice svoje!” To je beže sestru poslušao, On poruči Imotskom kadiji: “Dug pokrivač ponesi devojci.” Sve dan po dan i taj danak dođe, Kad će poći Hasanaginica. Zdravo svati došli do devojke, I zdravo se natrag povratili. Kad su bili agi mimo dvora, Tu su deca pred nju išetala, Pa su staroj majci govorila: “Vrati nam se mila majko naša, Da mi tebi užinati damo.” Al’ ji majka poslušat ne htjede, Već je ćerke lepo darivala, Svakoј ćeri svileno odelo, Sve svileno do zelene trave, A starijem svome milom sinu, Njemu dade skovano oružje, A s najmlađim u bešci sinom, Rastavit se nikako ne mogla. Al’ govori Aga Hasanaga, Po dozivje svoju decu dragu: “Vratite se, sirotice moje, Majka vaša srca kamenoga, Kad se neće smilovati na vas, Kako bi se smilovala na me!” Kad to začu Hasanaginica, Ona pade u zelenu travu, Kako pade, više ne ustade, Od jada joj srce prepuknulo, Gledajući sirotice svoje. Kad to viđe gospoda svatovi, Sabljama joj sanduk satesaše, Nađacima raku iskopaše, Sahraniše kadunu devojkju. Otolen se oni povratiše, I odoše svako svome dvoru.	45 50 55 60 65 70 75 80 85 ¹⁸
---	--	---	--

¹⁸ Prepisao Danilo N. Ružić. D. Poplat, Stolac.¹⁸ Transcribed by Danilo N. Ružić. D. Poplat, Stolac.

19

PN 1381. Kahrija Hrustanović

Што се оно у планини б'јели,
 Ил' је снијег ил' су лабудови,
 Нит' је снијег, нит су лабудови,
 Већ су оно бијели чадори.
 Ту болује беже Мустај-беже. 5
 Често га је облазила мајка,
 Облазила и мајка и сека,
 Али никад вјереница љуба.
 Он болује од тешкије рана.
 Пошто бегу полакше бијаше, 10
 Књигу пише на своме кољену,
 Па је шаље својој вјерној љуби:
 "Љубо моја, не чекај ме у двору,
 Ил' ти воља у воду скочити,
 О дрвету воља ти се објесити. 15
 Не чекај ме у бијелу двору,
 Ни у двору, ни роду моме!"

¹⁹ Faksimil originala objavljujemo s dopuštenjem upravitelja Mailman Parry kolekcije. Odnosi se na varijantu koju je prepisao Danilo N. Ružić iz Stoca PN 1.

PN 1381. Kahrija Hrustanović

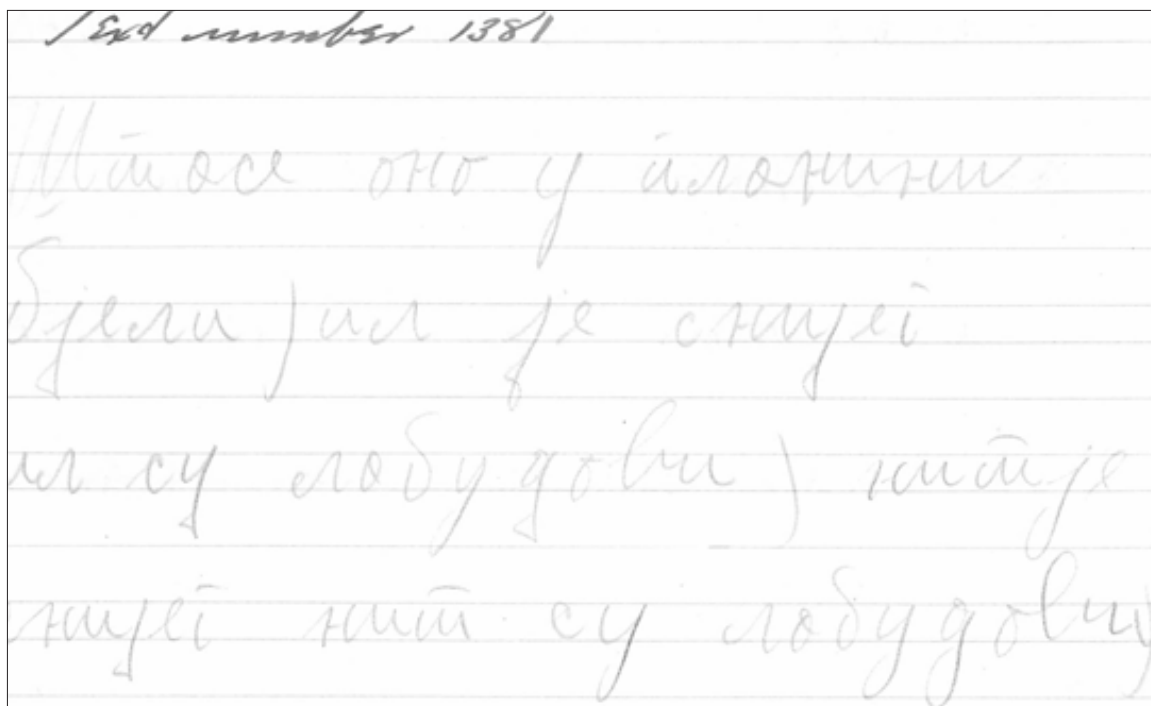
Што се оно у планини б'јели,
 Ил' је снијег ил' су лабудови,
 Нит' је снијег, нит су лабудови,
 Већ су оно бијели чадори.
 Ту болује беже Мустај-беже. 5
 Често га је облазила мајка,
 Облазила и мајка и сека,
 Али никад вјереница љуба.
 Он болује од тешкије рана.
 Пошто бегу полакше бијаше, 10
 Књигу пише на своме кољену,
 Па је шаље својој вјерној љуби:
 "Љубо моја, не чекај ме у двору,
 Ил' ти воља у воду скочити,
 О дрвету воља ти се објесити. 15
 Не чекај ме у бијелу двору,
 Ни у двору, ни роду моме!"

¹⁹ We are publishing a facsimile of the original with the permission of the administrator of the Milman Parry Collection. The text is the variant transcribed by Danilo N. Ružić from Stolac, PN 21.

То је њојзи врло мучно било, Стаде јецат око б'јеле куле, На прозор је она долазила, А да скочи низ бијелу кулу. А двије је шћери ухватише: “Немој, мајко, скочити низ кулу, Није оно наш милостан бабо, Него, мајко, твој милостан брато!” Онда се је она измакнула, Пред бијелу истрчала кулу, Па се брату о грлу објеси: “Види, брате, види јада мога, Да ме данас раставља од ђеце!” брат јој вади књигу шаровиту Млада када па је проучила, Да никако остати не може, Код петоро своје ђеце луде. Ондале је када полазила, Са својом се ђецом изљубила, Оно мало у бешици љуби, Одвише је када прељубита, ²⁰ И када је од рода доброга. Упут су је свати препросили, Испроси је Имотски кадија, Нешће више дувак дајој реже. Она њему ситну књигу пише: “Без дувака не могу ти проћи, Испред куле моје ђеце луде!” Кад су ђеца мајку опазили, Преда њу су брзо истрчали, Свакоме је бошчалук понела, Најмлађему три дара донела, Ал' говори беже Мустај-беже: Врат' се натраг, моја сиротињо, Неће на вас главе да окрене, То је млада и зачула када, Са коња је млада одлећела, И ту мртва била од жалости!	20 25 30 35 40 45 50 55	То је њојзи врло мучно било, Стаде јецат око б'јеле куле, На прозор је она долазила, А да скочи низ бијелу кулу. А двије је шћери ухватише: “Немој, мајко, скочити низ кулу, Није оно наш милостан бабо, Него, мајко, твој милостан брато!” Онда се је она измакнула, Пред бијелу истрчала кулу, Па се брату о грлу објеси: “Види, брате, види јада мога, Да ме данас раставља од ђеце!” брат јој вади књигу шаровиту Млада када па је проучила, Да никако остати не може, Код петоро своје ђеце луде. Ондале је када полазила, Са својом се ђецом изљубила, Оно мало у бешици љуби, Одвише је када прељубита, ²⁰ И када је од рода доброга. Упут су је свати препросили, Испроси је Имотски кадија, Нешће више дувак да јој реже. Она њему ситну књигу пише: “Без дувака не могу ти проћи, Испред куле моје ђеце луде!” Кад су ђеца мајку опазили, Преда њу су брзо истрчали, Свакоме је бошчалук понела, Најмлађему три дара донела, Ал' говори беже Мустај-беже: Врат' се натраг, моја сиротињо, Неће на вас главе да окрене, То је млада и зачула када, Са коња је млада одлећела, И ту мртва била од жалости!	20 25 30 35 40 45 50 55
---	--	--	--

²⁰ Preljubita – mnogo voljena ali prevarena, u originalu “prelijta” vjerovatno je riječ o omaški zapisivača (op. ed.)

²⁰ Preljubita – dearly loved but betrayed, originally written as ‘prelijta, likely a scribe’s error (ed.).

21

PN 2676. Hasnija Hrustanović

Šta se b'jeli u gori zelenoj?
Il' je snijeg il' su labudovi?
Da je snijeg, već bi okopnio,
Labudovi, već bi polećeli,
Već je čador age Hasanage,
On boluje od ljutije rana.
Oblazi ga majka i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla.
Kad je aga rane prebolio,
Piše aga knjigu šarovitu,
Piše aga, a i poručiva:
“Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Nit' u dvoru, ni u domu mome!”
Drugu knjigu aga nakitio,
Pa je šalje Pintorović Begu,
U knjizi mu ‘vako govoraše:

²¹ Faksimil transkripta objavljuje se s dopuštenjem upravitelja Milman Parry kolekcije, prof. Davida Elmera, a riječ je o varijanti koja je zabilježena od Kahrije Hrustanović i nosi oznaku PN 1381. Rukopisna ćirilica.

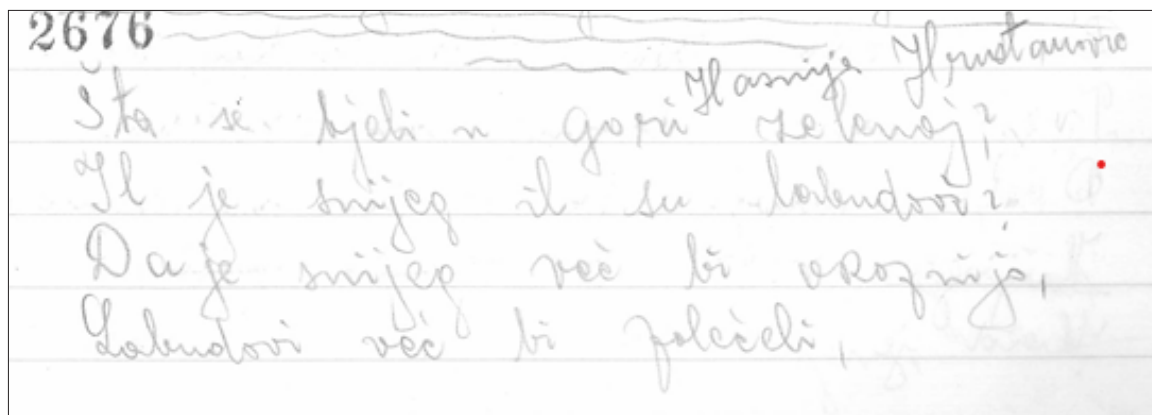
PN 2676. Hasnija Hrustanović

Šta se b'jeli u gori zelenoj?
Il' je snijeg il' su labudovi?
Da je snijeg, već bi okopnio,
Labudovi, već bi polećeli,
Već je čador age Hasanage,
On boluje od ljutije rana.
Oblazi ga majka i sestrice,
A ljubovca od stida ne mogla.
Kad je aga rane prebolio,
Piše aga knjigu šarovitu,
Piše aga, a i poručiva:
“Ne čekaj me u bijelu dvoru,
Nit' u dvoru, ni u domu mome!”
Drugu knjigu aga nakitio,
Pa je šalje Pintorović Begu,
U knjizi mu ‘vako govoraše:

²¹ The facsimile of the transcript is published with the permission of the administrator of the Milman Parry Collection, Prof. David Elmer. The text is the variant recorded from Kahrija Hrustanović and bearing the designation PN 1381. Handwritten Cyrillic.

“Čuj, šurače, Pintorović beže, Brže hajde mom bijelom dvoru, Pa ti vodi svoju milu seku, Tvoju seku, moju nevjernicu, Doslen moja, a oslen mi nije!” Knjiga došla Hasanaginici. Kad kaduna knjigu proučila, U velike muke upanula, Pa se sprema u bijelu dvoru, Jadna sprema, tužno cvilijaše, Ona svoju djecu sazivaše: “Djeco moja, moji golubići, Šta se može, djeco, okrenuti, Da vas ostavljam ja nejaka vođe!” U to doba konjic u avliji; Prepade se Hasanaginica, Šćedijaše niz kulu skočiti. Za njom trče dječica nejaka: “Vrati nam se, mila majko naša, Nije ovo babo Hasanaga, Već daidža Pintorović beže!” Povrati se Hasanaginica. Kad upade Pintorović beže, Svojoj sestri tiho govoraše: “Sprem’ se brže, Hasanaginice, Doslen jesi, a oslen nijesi!” “Meni mnogi prosoci dodijali, Pa najpotlje Imotski kadija. Šta ću, brate, od mojije jada, Ostaše mi sva siročad luda, Kako ću ti ostaviti mlada!?” “Ne budali, moja mila seko, Brat će tebe boljem pokloniti, Za turčina, Imotskog kadiju.” Tad se sprema Hasanaginica, Tiho sprema, ljuto cvilijaše, “Djeco moja, moja sirotinjo, Dugo će vam trajat sirotinja!” Uzima je Pintorović beže, Uzima je za bijelu ruku, Pa je vodi svom bijelu dvoru. Tada mnogi prosoci dolaziše, Prosci prose sa četiri strane,	20 25 30 35 40 45 50 55	“Čuj, šurače, Pintorović beže, Brže hajde mom bijelom dvoru, Pa ti vodi svoju milu seku, Tvoju seku, moju nevjernicu, Doslen moja, a oslen mi nije!” Knjiga došla Hasanaginici. Kad kaduna knjigu proučila, U velike muke upanula, Pa se sprema u bijelu dvoru, Jadna sprema, tužno cvilijaše, Ona svoju djecu sazivaše: “Djeco moja, moji golubići, Šta se može, djeco, okrenuti, Da vas ostavljam ja nejaka vođe!” U to doba konjic u avliji; Prepade se Hasanaginica, Šćedijaše niz kulu skočiti. Za njom trče dječica nejaka: “Vrati nam se, mila majko naša, Nije ovo babo Hasanaga, Već daidža Pintorović beže!” Povrati se Hasanaginica. Kad upade Pintorović beže, Svojoj sestri tiho govoraše: “Sprem’ se brže, Hasanaginice, Doslen jesi, a oslen nijesi!” “Meni mnogi prosoci dodijali, Pa najpotlje Imotski kadija. Šta ću, brate, od mojije jada, Ostaše mi sva siročad luda, Kako ću ti ostaviti mlada!?” “Ne budali, moja mila seko, Brat će tebe boljem pokloniti, Za turčina, Imotskog kadiju.” Tad se sprema Hasanaginica, Tiho sprema, ljuto cvilijaše, “Djeco moja, moja sirotinjo, Dugo će vam trajat sirotinja!” Uzima je Pintorović beže, Uzima je za bijelu ruku, Pa je vodi svom bijelu dvoru. Tada mnogi prosoci dolaziše, Prosci prose sa četiri strane,	20 25 30 35 40 45 50 55
--	---	--	---

Pa najpotlje Imotski kadija, Pokloni je Imotskom kadiji. Kadija je svate pokupio, I poveo kadunu Eminu. Ne vodi je kuda idu puti, Već kraj kule Age Hasanage. Kad su bili pokraj b'jele kule, Govorila Hasanaginica: "Stan'te malo, kićeni svatovi, Da ja vidim moju sirotinju." A da vidiš Age Hasanage, On doziva kćerku Umihanu: "Umihana, moje d'jete drago, Ti pokupi sirotinju tužnu, Izvodi je pred bijelu kulu, Neće li se majka povrnuti, Neće li se na vas smilovati." Govorila Umihana mlada: "Svrati nam se, mila majko naša, Da mi tebi užinati damo." Navrati se Hasanaginica. Lijepo djecu svoju darivala: Dvije kćeri, dvije terli dibe, A dva sina, dvije sablje sjajne, Malom sinu - stotinu dukata, Pa mu mentu pod jastuk u bešu: "Evo tebi žute madžarije, Ko ti čini hizmet neka troši!" Poljubi ga među oči crne, Pa okrenu niz polje zeleno. Sve to gleda Aga Hasanaga, Pa govori svojoj Umihani: "Umihana, moje d'jete drago, Vodi djecu u bijelu kulu, Vaša majka srca kamenita, Neštjede se vama povratiti, Nego ode, kćeri, za drugoga!" Tad je agi istom žao bilo, Tada mu se rane pozledile, Crče puče aga Hasanaga.	60 65 70 75 80 85 90 95	Pa najpotlje Imotski kadija, Pokloni je Imotskom kadiji. Kadija je svate pokupio, I poveo kadunu Eminu. Ne vodi je kuda idu puti, Već kraj kule Age Hasanage. Kad su bili pokraj b'jele kule, Govorila Hasanaginica: "Stan'te malo, kićeni svatovi, Da ja vidim moju sirotinju." A da vidiš Age Hasanage, On doziva kćerku Umihanu: "Umihana, moje d'jete drago, Ti pokupi sirotinju tužnu, Izvodi je pred bijelu kulu, Neće li se majka povrnuti, Neće li se na vas smilovati." Govorila Umihana mlada: "Svrati nam se, mila majko naša, Da mi tebi užinati damo." Navrati se Hasanaginica. Lijepo djecu svoju darivala: Dvije kćeri, dvije terli dibe, A dva sina, dvije sablje sjajne, Malom sinu – stotinu dukata, Pa mu mentu pod jastuk u bešu: "Evo tebi žute madžarije, Ko ti čini hizmet neka troši!" Poljubi ga među oči crne, Pa okrenu niz polje zeleno. Sve to gleda Aga Hasanaga, Pa govori svojoj Umihani: "Umihana, moje d'jete drago, Vodi djecu u bijelu kulu, Vaša majka srca kamenita, Neštjede se vama povratiti, Nego ode, kćeri, za drugoga!" Tad je agi istom žao bilo, Tada mu se rane pozledile, Crče puče aga Hasanaga.	60 65 70 75 80 85 90 95
---	--	---	--

22

PN 3945. Džefa Džubur [incomplete] od majke

Šta se beli u gori zelenoj?
 Il' je snijeg, il' su labudovi?
 Da je snijeg već bi okopnio,
 Labudovi, već bi polećeli.
 Nit' je snijeg, nit' su labudovi, 5
 Već je šator age Hasanage.
 On boluje od ljutije rana.
 Oblazi ga majka i sestrice,
 Vjerna ljuba od stida ne mogla.
 Aga pita svoju milu majku: 10
 "Mila majko, đe je ljuba moja,
 Tvoja ljuba boščaluke slaže,
 Namislila da se preduje!"
 Beg poruči svojoj vjernoj ljubi
 "Ču li mene, moja verna ljubo, 15
 Ne čekaj me u dvoru mojemu,
 ni u rodu, ni u dvoru mome!"
 Kada ljubi taki habar dođe,
 Suze roni, a po dvoru hodi.
 Taman jedna u toj misli bila, 20
 Stade jeka konja oko dvora,
 A poleće Hasanaginica,
 Pa poleće uz bijelu kulu,
 Da vrat lomi sa bijele kule.
 Za njom trči mila ćerka njena: 25

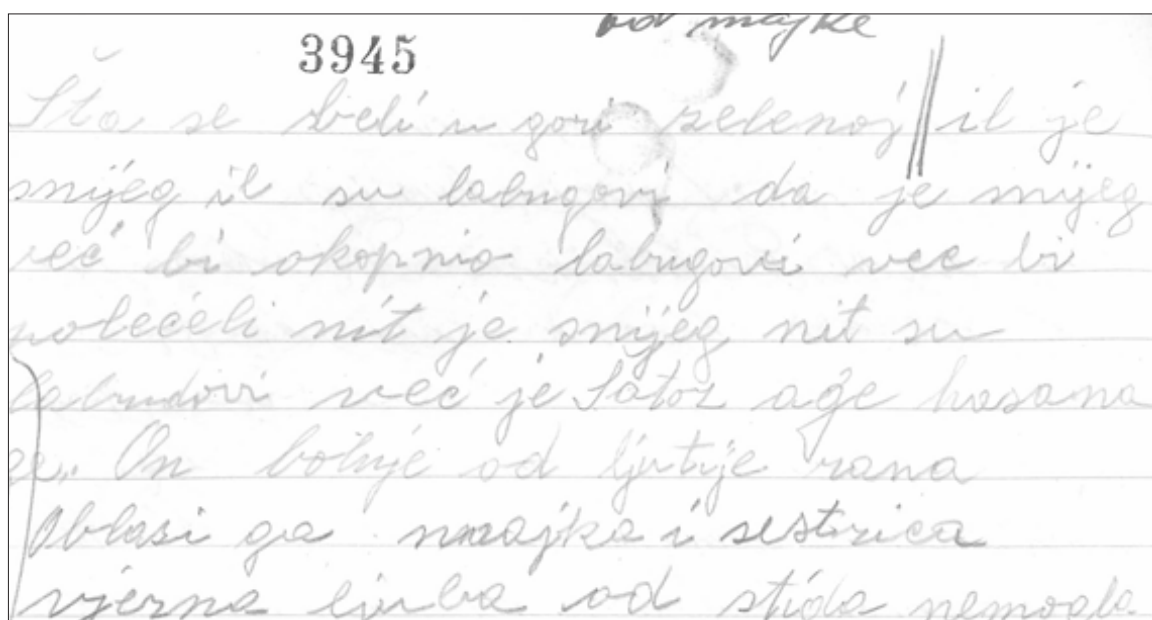
²² Faksimil prva četiri stiha varijante koju je Parry zabilježio od Hasnije Hrustanović. Otisak s dopuštenjem Milman Parry kolekcije.

PN 3945. Džefa Džubur [incomplete] from his mother

Šta se beli u gori zelenoj?
 Il' je snijeg, il' su labudovi?
 Da je snijeg već bi okopnio,
 Labudovi, već bi polećeli.
 Nit' je snijeg, nit' su labudovi, 5
 Već je šator age Hasanage.
 On boluje od ljutije rana.
 Oblazi ga majka i sestrice,
 Vjerna ljuba od stida ne mogla.
 Aga pita svoju milu majku: 10
 "Mila majko, đe je ljuba moja,
 Tvoja ljuba boščaluke slaže,
 Namislila da se preudaje!"
 Beg poruči svojoj vjernoj ljubi:
 "Ču li mene, moja verna ljubo, 15
 Ne čekaj me u dvoru mojemu,
 ni u rodu, ni u dvoru mome!"
 Kada ljubi taki habar dođe,
 Suze roni, a po dvoru hodi.
 Taman jedna u toj misli bila, 20
 Stade jeka konja oko dvora,
 A poleće Hasanaginica,
 Pa poleće uz bijelu kulu,
 Da vrat lomi sa bijele kule.

²² Facsimile of the first four verses of the variant recorded by Parry from Hasnja Hrustanović. Reproduced with the permission of the Milman Parry Collection.

"Nemoj, majko, dugo jadna bila, Ovo nije babo Hasanaga, Veg dajidža, beže Pintorović." Povrati se Hasanaginica, Savi bratu ruke oko vrata: 30 "Mio brate, velike sramote, Đe me pušća aga Hasanaga Đe me pušća od petero dece!" Beže nešće u bijelu kulu, Uze sestru za bijelu ruku, 35 Pa je vodi svom bijelu dvoru.	Za njom trči mila ćerka njena: 25 "Nemoj, majko, dugo jadna bila, Ovo nije babo Hasanaga, Veg dajidža, beže Pintorović." Povrati se Hasanaginica, Savi bratu ruke oko vrata: 30 "Mio brate, velike sramote, Đe me pušća aga Hasanaga Đe me pušća od petero dece!" Beže nešće u bijelu kulu, Uze sestru za bijelu ruku, 35 Pa je vodi svom bijelu dvoru.
---	--

23

PN 4409. Zineta Hrustanović

Šta se ono u planini b'jeli?
Al' je snijeg, al su bele ovce?
Ali lete mladi labudovi?
Nit' je snijeg, nit' su bele ovce,
Nit' su ono beli labudovi, 5
Već se b'jele b'jeli čadorovi.
Tu boluje beže Mustajbeže,
Često ga je oblazila majka,

PN 4409. Zineta Hrustanović

Šta se ono u planini b'jeli?
Al' je snijeg, al su bele ovce?
Ali lete mladi labudovi?
Nit' je snijeg, nit' su bele ovce,
Nit' su ono beli labudovi, 5
Već se b'jele b'jeli čadorovi.
Tu boluje beže Mustajbeže,
Često ga je oblazila majka,

²³ Faksimil prvih devet stihova varijante Džefa Džubur koja je nekompletna. Otisak s dopuštanjem Milman Parry kolekcije.

²³ Facsimile of the first nine verses of the incomplete variant of Džefa Džubur. Reproduced with the permission of the Milman Parry Collection.

Oblazila majka i sestrice, A ne ide vjerenica ljuba. Od grdnije bolovaše rana. Pošto begu nabolje okrenu, Sitnu knjiga na koljena piše, Pa je šalje svojoj vernoj ljubi: “Ljubo moja, ne čekaj me u dvoru Il’ ti volja u vodu skočiti, Volja ti se o drvetu objesiti. Ne čekaj me u bijelu dvoru, Ni u dvoru, ni u rodu mome!” To je njojzi vrlo mučno bilo. Stade jeka oko bele kule. Na prozor je ona dolazila, A da skoči niz bijelu kulu, A dvije je šćeri ufatiše: “Nemoj, majko, skočiti niz kulu, Nije ono naš milostan babo, Nego, majko, tvoj milostan brate.” Onda se je ona izmaknula, Pred bijelu istrčala kulu, Pa se bratu o grlu objesi: “Vidi, brate, vidi jada moga, Da me danas odvaja od dece!” Brat joj vadi knjigu šarovitu. Mlada kada pa je proučila, Da nikako ostati ne može, Kod petero dece svoje lude. Ondale je kada prolazila, Sa svojom se decom izljubila. Ona malo u bešici ljubi. Odviše je kada prelijepa, I kada je od roda dobroga, U putu je svati isprosili, isprosio Imoski kadija. Ne šćavaše duvak da joj reže: “Bez duvaka ne mogu ti proći, Ispred kule moje dece lude!” Kako je mladi svati povedoše, Kad su деца majku opazila, Pred nju su brzo istrčala. Svakome je po boščaluk ponela, najmlađeme tri dara donese,	10 15 20 25 30 35 40 45 50	Oblazila majka i sestrice, A ne ide vjerenica ljuba. Od grdnije bolovaše rana. Pošto begu nabolje okrenu, Sitnu knjiga na koljena piše, Pa je šalje svojoj vernoj ljubi: “Ljubo moja, ne čekaj me u dvoru Il’ ti volja u vodu skočiti, Volja ti se o drvetu objesiti. Ne čekaj me u bijelu dvoru, Ni u dvoru, ni u rodu mome!” To je njojzi vrlo mučno bilo. Stade jeka oko bele kule. Na prozor je ona dolazila, A da skoči niz bijelu kulu, A dvije je šćeri ufatiše: “Nemoj, majko, skočiti niz kulu, Nije ono naš milostan babo, Nego, majko, tvoj milostan brate.” Onda se je ona izmaknula, Pred bijelu istrčala kulu, Pa se bratu o grlu objesi: “Vidi, brate, vidi jada moga, Da me danas odvaja od dece!” Brat joj vadi knjigu šarovitu. Mlada kada pa je proučila, Da nikako ostati ne može, Kod petero dece svoje lude. Ondale je kada prolazila, Sa svojom se decom izljubila. Ona malo u bešici ljubi. Odviše je kada prelijepa, I kada je od roda dobroga, U putu je svati isprosili, isprosio Imoski kadija. Ne šćavaše duvak da joj reže: “Bez duvaka ne mogu ti proći, Ispred kule moje dece lude!” Kako je mladi svati povedoše, Kad su деца majku opazila, Pred nju su brzo istrčala. Svakome je po boščaluk ponela, najmlađeme tri dara donese,	10 15 20 25 30 35 40 45 50
---	--	---	--

A govori beže Mustaj-beže:
“Vrn’ se natrag, moja sirotinja,
neće na vas glave da okrene!”
To je mlada začula kada,
Sa konja je mlada odlećela
I tu mrtva bila od žalosti!

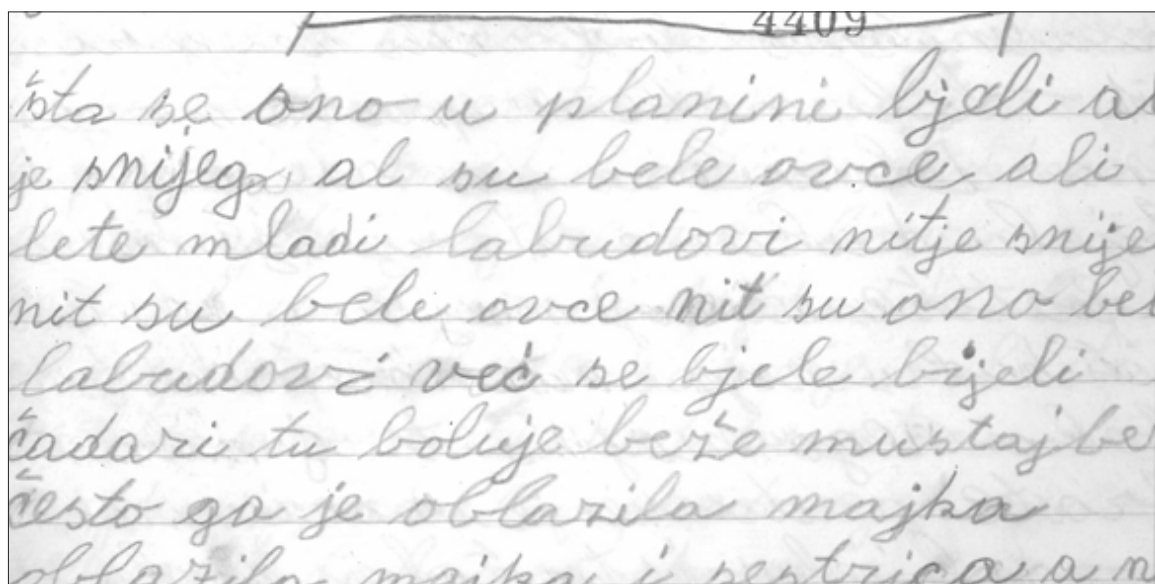
55

A govori beže Mustaj-beže:
“Vrn’ se natrag, moja sirotinja,
neće na vas glave da okrene!”
To je mlada začula kada,
Sa konja je mlada odlećela
I tu mrtva bila od žalosti!

55

Od majke²⁴

Od majke²⁴

25

²⁴ Zapisao sin Ibrahim Hrustanović.

²⁵ Faksimil varijante Zinete Hrustanović. Otisak s odobrenjem M. Parry kolekcije.

²⁴ Recorded by Zineta Hrustanović's son Ibrahim.

²⁵ Facsimile of the variant of Zinete Hrustanović. Reproduced with the permission of the Milman Parry Collection.

Bibliografija / Bibliography

- Bartók, Béla; Lord, Albert B. 1951. *Serbo-Croatian Folk Songs: Texts and Transcriptions of Seventy-Five Folk Songs from the Milman Parry Collection and a Morphology of Serbo-Croatian Folk Melodies*. New York: Columbia University Press.
- Butler, Thomas. 1980. *Monumenta Serbocroatica: A Bilingual Anthology of Serbian and Croatian Texts from the 12th to the 19th Century*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications.
- Ćurčin, Milan. 1932. "Hasanaginica u narodu (Meštrovićeva verzija)." *Nova Evropa* 25 (3–4): 119–130.
- Ćurčin, Milan. 1975. "Hasanaginica u narodu (Meštrovićeva verzija)." *Hasanaginica 1774–1974: prepjevi, varijante, studije, bibliografije*. Edited by Alija Isaković. Sarajevo: Svjetlost: 343–353.
- Elmer, David F. 2025. "South Slavic Epic and the Philology of the Border." *The Oxford Handbook of Slavic and East European Folklore*. Edited by Margaret Hiebert Beissinger. New York: Oxford University Press: 541–575.
- Gezeman, Gerhard. 1925. *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*. Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija.
- Isaković, Alija (ed.). 1975. *Hasanaginica: 1774–1974 : prepjevi, varijante, studije, bibliografija*. Sarajevo: Svjetlost.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1846. *Srpske narodne pjesme*, v. 3. Vienna: Jermenski monastir.
- Kay, Matthew W. 1995. *The Index of the Milman Parry Collection, 1933–1935: Heroic Songs, Conversations, and Stories*. Milman Parry Studies in Oral Tradition. New York: Garland Pub.
- Medenica, Radosav. 1975. "Matija Murko: 150 godina Asanaginice u literaturi i usmenom predanju." *Hasanaginica 1774–1974: prepjevi, varijante, studije, bibliografije*. Edited by Alija Isaković. Sarajevo: Svjetlost: 411–421.
- Murko, Matija. 1935. "Asanaginica sa Šipana." *Nova Evropa* 28 (4–5): 112–119.
- Murko, Matija. 1975. "Asanaginica sa Šipana." *Hasanaginica 1774–1974: prepjevi, varijante, studije, bibliografije*. Edited by Alija Isaković. Sarajevo: Svjetlost: 354–362.
- Vidan, Aida. 2003. *Embroidered with Gold, Strung with Pearls: The Traditional Ballads of Bosnian Women*. Cambridge, MA: Milman Parry Collection of Oral Literature.